

Дронове, алгоритми, автомати, или не-човекът, който следователно съм

Наталия Христова

Резюме: Текстът проследява някои от актуалните трансформации във визиите за човешкото, настъпващи в следствие на дигиталната ера, на все по-повсеместното използване на определени дигитални диспозитиви. Така например управлението чрез алгоритми, налагащо се след Big Data и Data Mining-анализа, цели тъкмо да суспендира в името на сигурността, контрола и предвидимостта определени източници на несигурност като субективността, сингуларността и въображението, а все по-генерализираната автоматизация заплашва да превърне работещия в бързоизхвърляем от пазара на труда продукт. В тази, подчинена на неолибералната идеология, визия за човека активно съучаства и образователната институция, училището. Под претекста на бързото натрупване на информация и променящите се изисквания на пазара на труда младите хора се оказва, че би следвало да бъдат снабдени най-вече с определени измерими, изчислими компетентности, които да им позволят гъвкаво да се адаптират и многократно да се саморегулират. Но може би едни от най-тревожните антропологични последици на дигиталната ера представляват новите технологии на убиване – нападенията с дронове, чието управление напомня видеоигра и които според Грегоар Шамаю слагат край на традиционната война, за да я заменят с „ловуването на хора“.

Ключови думи: дронове, *big data*, алгоритмична управляемост, образование, ИКТ, неолиберализъм.

Наталия Христова е главен асистент в Катедрата по Методика при Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“. В своята докторска дисертация на тема „Литературното образование в постмодерната ситуация (един възможен дизайн за обучение в литературно писане)“, 2006 г., тя обосновава възможността и необходимостта за въвеждане на литературното писане в българското училище, като изследва културните, идеологическите и политическите залози на тази скриптурална практика. Актуалната ѝ научна работа е съсредоточена върху изследването на фармакологичните измерения на новите медии в обучението (по литература) и на процеса на трансдукция на пазарната логика в образователната институция.

Брендън Брайън, бивш оператор/пилот на дрон, си спомня за работата, която е напуснал, и за една своя операция.¹ Пилотът заедно със свой колега се намира в Ню Мексико, на повече от 10 000 километра разстояние от целта си в Афганистан, в контейнер с размерите на каравана, без прозорци и със зазидана от съображения за сигурност врата, който те наричат пилотска кабина – с тази разлика, че не летят, а само дистанционно управляват летателен апарат. Достатъчно е Брайън да натисне един бутон в Ню Мексико, за да умре човек на другия край на света.

Пилотите наблюдават целта си – селска кирпичена къща с кошара за козите. Когато заповедта за стрелба е дадена, Брайън натиска ляв бутон и маркира покрива с лазер, а седящият до него колега открива огън с помощта на джойстик. Дронът пуска ракетата и те изчакват, наблюдавайки случващото се, благодарение на инфрачервената камера, насочена към целта, и на сателита, който предава образите със закъснение от две до пет секунди. Изведнъж едно дете притичва от ъгъла на къщата, в следващия момент на екрана се появява светлина – експлозията. Детето изчезва. Брайън бързо пише съобщение на седящия до него колега:

Току-що май убихме дете? Дете ли беше?

Май беше дете – отговаря съседът му.

Дете ли беше наистина – продължават да се питат те, докато не им отговаря някой от командния пункт, когото те не познават, но който е следял акцията:

Не, ... това беше куче.

Непосредствено след терористичните атаки от 13 ноември в Париж Брендън Брайън и още няколко негови колеги ветерани пишат отворено писмо до американския президент, до шефа на Пентагона и до оглавяващия ЦРУ, публикувано в Ди Цайт,² в което призовават за прекратяване на американската военна програма за нападения с дроне, тъй като тя според тях се е превърнала в програма за вербуване на нови терористи. Отнемачи множество невинни човешки животи, нападенията с дроне, предизвикват и подхранват омразата към Щатите, от която Ислямска държава се възползва, и тласкат много местни цивилни към присъединяване към редиците на ДАЕШ, подчертават бившите пилоти.

---

¹ Drones. Un ancien "pilote" américain raconte, [Der Spiegel - Hambourg](#), 31/10/2013.

² Drohnenpiloten erheben Vorwürfe gegen Obama, *Uhr Quelle: ZEIT ONLINE*, 19. November 2015. <http://www.courrierinternational.com/article/2013/01/03/un-ancien-pilote-americain-raconte>

Според ветераните тази програма се е превърнала в движеща сила за тероризма и за дестабилизацията на света, а Вашингтон публично изопачава данните за нейната ефикасност, премълчавайки огромните размери на жертвите сред цивилното население. „Ние не можем да останем безмълвни пред подобни атентати като този в Париж, познавайки пагубните следствия, които програмата за нападения с дроне причинява както на Щатите, така и на други страни“ , изтъкват бившите пилоти.³

Всъщност съпротивата на американските военни срещу масовото използване на дроне датира не от вчера. Според редица военни пилотирането на дроне е една обикновена кабинетна работа, подобна на всяка друга – с тази разлика, че от седем до пет убиваш хора, но след това се прибираш при жена си и децата си или излизаш с приятели, без по никакъв начин да излагаш на риск собствения си живот. Така традиционните военни ценности като храброст, героизъм, саможертва стават излишни. Или както казва Грегوار Шамаю в книгата си „Теория на дрона“,⁴ бидейки инструмент на съвременната асиметрична, виртуална война, и елиминирайки всяка възможност за реципрочност, дронът предизвиква криза в наследения военен етос, в класическата идеология на войната, чиято цел е да направи убийствата, кръвопролитията не само приемливи, но и по възможност добродетелни. „Трябва да открием средство да водим хората към смърт, твърди един главнокомандващ от началото на 20 век, ако ли не – войната става невъзможна. И това средство аз го познавам добре, то е не друго, а жертвоготовността.“ Готовността да се умре е моралната сила на войната, или както настоява генерал Добромиров в края на 19 век, „ние не бива да забравяме, че нашата мисия е да убиваме и да бъдем убити. Следователно трябва да сме способни да убиваме и готови да загубим собствения си живот. Човекът, който се е отдал на смъртта, всява ужас“,⁵ подчертава генералът. Традиционната етика на войната всъщност повелява, че да воюваш, означава най-вече да се учиш да умираш. Затова и от гледна точка на тази етика съвременната пост-героическа епоха, дистанционната, подобна на видеоигра, виртуална война на нападения с дроне изглежда като върха на малодушието, подлостта и безчестието.

---

³ Grégoire Chamayou, *Théorie du drone*, Paris: La Fabrique, 2013.

<http://philosophie.ens.fr/IMG/CHAMAYOU%20JEUDIS%20HPS%202012%202013%20S2.pdf>

⁴ Пак там.

⁵ Пак там.

Същевременно обаче официалните власти, промотиращи нападенията с безпилотни самолети, напротив, представят дроновете като по-хуманни и по-етични, тъй като войниците вече не рискуват живота си и смъртта, поне в собствения лагер, е сведена до нула. Според тях безпилотните летателни средства свеждат до минимум и колатералните загуби, жертвите сред цивилното население, защото позволяват дълготрайно проследяване на врага и по-прецизни, почти хирургически интервенции. И действително, пилоти на дронове свидетелстват, че проследяват целите си в продължение на месеци: „...виждаме ги как играят с кучетата си, как прегръщат децата и жените си, как простират прането си. Ние познаваме навиците им, така, както познаваме тези на нашите съседи, ние дори присъстваме на погребенията им“.⁶

Тогава откъде идва това разминаване, този разрив между свидетелствата на пилотите за многобройните цивилни жертви и официалната версия за минимализиране на колатералните загуби? Един от възможните отговори се крие в специфичното разбиране и определяне на вражеската цел от страна на американската военна програма. Всъщност съществуват две различни целеви групи на подлежащите на убиване – едните представляват конкретни личности, фигуриращи в т.нар. *кил лист*, който разузнавателните служби представят всеки вторник, наричан вторник на терора, на президента Обама и който той утвърждава. Вторите се откриват сред цивилното население в процеса на постоянно теленаблюдение и са резултат от идентифициране на определени подозрителни поведения, знаци, почерци, следи. По този начин превантивно или по-скоро предварително биват убити цивилни, чиято идентичност е неизвестна, но които от гледна точка на определен алгоритмичен анализ и профилиране имат подозрително, потенциално опасно поведение. Като тук де факто могат да попаднат всички мъже, които се събират на малки групи например, и чиито силуети изглеждат като на хора с видима възраст над 16 години, т.е. мъже, способни да се сражават. И това неспирно телепроследяване, постоянното кръжене на дронове, от които няма къде да се скриеш и срещу които не можеш да се защитиш, мисълта, че всеки може да бъде убит във всеки един момент, се преживява от местното население като един безкраен масиран терор. А едностранните, изключващи каквато и да било реципрочност удари, срещу които човекът е абсолютно безсилен и които

---

⁶ Пак там.

заличават разликата между бойци и мирно население, по думите на Грегوار Шамаю, се вписват не в класическата логика на стълкновение, сражението и войната, а в тази на преследването и ловуването. Бидейки лишен от възможността да се бори, да противодейства, да се превърне в противник, врагът е сведен до статуса на плячка, животно, което се дебне, преследва, отстрелва, а войната се е превърнала в лов на хора.

Лов, който в близко бъдеще ще стане и напълно автоматичен, ще се осъществява от автономни летателни апарати без човешка намеса, защото, както вече стана ясно, и сега идентифицирането на целта, на плячката е резултат от профилиране, от една алгоритмична управляемост, по думите на Антоанет Рувроа,⁷ аналогична на онази, на която сме субекти постоянно в мрежата. Технологиата не се различава съществено от тази на „Амазон“ например, деклариращ, че в най-скоро време ще ни изпраща книгите, които със сигурност искаме да прочетем, още преди ние самите да знаем това, да сме ги пожелали и решили да ги купим, с единствената разлика, че в случая вместо книги, се изпращат ракети.

Този нов режим на управляемост става възможен след появата на *big data* и *Data mining* анализа, при който автоматично, посредством алгоритми, се откриват корелации, зависимости, повтарящи се образци, тенденции и изключения в големи масиви от данни, генерирани в реално време. За разлика от традиционното целенасочено изследване, основащо се на логически операции, причинно-следствени връзки или научни хипотези, *Data mining* представлява процес на анализ в посока на извличане на информация чрез разкриване на взаимоотношения между на пръв поглед несвързани една с друга величини, при който автоматично се генерира нова, не предварително търсена и проектирана, потенциално полезна информация. Като тук съвсем не става въпрос само за лични данни или за социодемографски и психографски данни, позволяващи прецизна сегментация на клиентите и таргетиране на рекламните послания, а в не по-малка степен и за инфраперсонални, фрагментарни и фрагментаризирани, деконтекстуализирани следи, които ние неизбежно оставяме в следствие на нашата активност в мрежата или на контакта си с интелигентни предмети. Настоявайки, че това са автоматично натрупвани, сурови данни – текстове, образи, звуци, траектории, геолокализации и т.н., идеологията *big data*

---

⁷ Antoinette Rouvroy et Thomas Berns, “Gouvernementalité algorithmique et perspectives d’émancipation”, *La Découverte | Réseaux* 177 (2013/1) 163 – 196.

претендира, че открива едно абсолютно обективно, недостъпно за човешкия разум, иманентно, прозрачно, естествено знание, изчистено от каквато и да било субективност. В действителност обаче тези данни са не просто натрупвани, а постоянно преработвани, произвеждани и то най-вече чрез изличаването на всичко, което може да ги отнесе към някакъв сингуларен контекст, опит или смисъл. Те са лишени от каквото и да било значение и имат характер по-скоро на сигнали, отколкото на знаци, ни казва Рувроа, но от друга страна придобиват неочаквани, неподозирани значения след автоматичната им обработка. Така например, за да си спестят интервюта, обучения и тежестта на кадрите, отделите човешки ресурси в някои колцентрове установяват дали определени хора, кандидатстващи за работа, са подходящи, издръжливи на монотонна, еднообразна дейност, чрез алгоритъм, според който подходящи са само онези, които са активни в повече от една, но в по-малко от четири социални мрежи (без да се питат или въобще да е нужно да знаят причините за това).

Нашият личен свят, опит, тела, мечти нямат значение, защото сме просто агрегати, източници на следи, които в следствие на алгоритмичен анализ, се използват за конструирането на множество променящи се в реално време профили. Какви са залозите на подобно профилиране? Както стана ясно от програмата за нападения с дронове, от превантивното елиминиране на потенциални терористи, алгоритмичната управляемост работи в особени отношения с времето. Опитвайки се да предвиди, антиципира бъдещи поведения въз основа не на причинно-следствена връзка, а на алгоритмични модели, тя действа предварително така, сякаш нещо, което не се е случило, което съществува само като потенция, е вече факт. Като целта е в името на сигурността и контрола да се премахнат всички източници на несигурност. Да се моделират абсолютно предвидими, изчислими предиспозиции и поведения, изключващи възможността да се окажем там, където не е било предвидено да бъдем, да направим нещо, което не е било програмирано за нас. Или както ни казва Ерик Шмит, директор в Гугъл, „Скоро за хората ще бъде изключително трудно да виждат или да консумират неща, които не са били предвидени за тях“.⁸ Но ако човекът като безсмъртно същество, а не като биологичен вид, се крепи тъкмо на неизчислимото, на небиващото, по думите на Бадиу, то да му се забранява да работи за

---

⁸ Пак там, 176.

установяването на неподозирани възможности, да мисли за това, което може да бъде, в радикален разрив с това, което е, това значи просто да му се забрани самата човечност, ни казва Бадиу.⁹

В тази подчинена на неолибералната идеология визия за човека активно съучаства и образователната институция, училището, чиято цел по традиция е „въздигането в хуманност“ (Хердер), „придобиването на втора природа“ (Лиотар)¹⁰ чрез интериоризиране, интегриране и трансформиране на минали, непреживени културни следи, на минал културен опит. Днес обаче, под претекста на бързото натрупване на информация и променящите се изисквания на пазара на труда, се оказва, че младите хора би следвало да бъдат снабдени най-вече с определени измерими, изчислими компетентности, които да им позволят гъвкаво да се адаптират и безотказно да се саморециклират. Ще си позволя да цитирам някои откъси от документи, симптоматични за този процес на пренос на пазарната логика в образователното поле, в служба на който активно са инструментализирани и новите технологии.

„Живеем в динамично време, в епоха на бурни технологични промени, глобални пазари и все по-голямо отваряне на световните социални системи за свободно движение на хора, стоки и услуги,“ ни казва „Стратегията за ефективно прилагане на информационни и комуникационни технологии (ИКТ) в образованието и науката на Република България 2014 – 2020 година“:

Нарастването на обемите на произвежданата информация, нейното активно използване в различни области на човешката дейност, създаването на съвременна информационно-комуникационна инфраструктура станаха основните фактори за възникване и развитие на информационното общество. Масаботното внедряване на ИКТ в различни сфери на човешка дейност способства за възникване и развитие на глобалния процес на информатизация на обществото. Логичният въпрос – дали сме готови да живеем в тази епоха и дали това смазващо ускорение на иновации и открития ще продължи със същите и по-бързи темпове, поставя неизбежно нуждата от знания и умения в центъра на всяка една държава, световна организация или социална система. Подобно на Дарвиновата теория за оцеляване на най-приспособените, в съвременния глобален свят могат да оцелеят и да се развиват успешно само най-знаещите и можещите индивиди, групи и нации,“ подчертава Стратегията и изтъква като съществено препятствие пред своята

---

⁹ Ален Бадиу, *Етика. Опит върху съзнанието за Зло*, прев. Любен Каравелов. София: Литавра, 2004, 14–15.

¹⁰ Жан-Франсоа Лиотар, *Нечовешкото. Беседи за времето*, прев. Росица Пиронска и др. София: Сонм, 1999, 4–5.

реализация „липсата на мотивация сред учители и преподаватели, които не успяват бързо да се адаптират към новите реалности¹¹.

Ако има нещо изненадващо в Стратегията, то е малко стряскащата, доколкото обичайно е премълчавана днес, конвергенция между неолибералната доктрина и социалния дарвинизъм, ясно огласеното мислене на човека, обществото, икономиката, политиката в термините на естествения подбор, закона на джунглата, оцеляването на по-силните и приспособимите.

От своя страна френският доклад „Да учим другояче“ в дигиталната ера¹² също задейства арсенала на еволюционистката логика на приспособимостта и съревнованието, с тази разлика, че по-умело, политически коректно, си служи с него.

В съвременното общество, което се формира, училището трябва да ревизира своите цели: има ли все още смисъл да преподаваме знания в едно общество, в което количеството информация се удвоява на всеки две години, – реторично пита докладът. – Образованието трябва спешно да еволюира, ако не иска да стане излишно. Необходимо е да можем постоянно да се адаптираме, постоянно да възприемаме новостите. Твърде консервативно, образованието противоречи на очакваните ценности от съвременното общество. То вече не е адаптирано към съвременните ученици. Доскоро, до появата на ИКТ в образованието, беше почти невъзможно да се практикуват активни методи на учене с до 35 ученици в клас, след внедряването на ИКТ, тези методи стават осъществими.¹³

Според нас обаче тази политика на приспособимостта има твърде сериозни антропологични следствия, тъй като е прицелена във формиране на същество с редуцирана човешкост, в регресията на човешкото до нечовешкото, до статуса му на биологичен вид, на едно двукрако без перушина, защото приспособимостта е онова, което човекът споделя с другите живи същества. Собствено присъщо на човека е да се конструира, себеизгражда не само чрез адаптиране към непосредствената си среда, но и чрез интериоризиране, интегриране и трансформиране на минали, непреживени културни следи, на културен опит, препредаден чрез езика, други знакови системи и определени технически средства. И залозите на това култивиране на човека не е пасивното му адаптиране, а по-скоро вписването в символния ред, усвояването на културния опит, които да направят възможно явяването на сингуларността. Явяване, предполагащо не толкова приспособимост, а и

---

¹¹ [strategia_efektivno_ikt_2014_2020%20\(3\).pdf](#)

¹² http://www.missionfourgous-tice.fr/missionfourgous2/IMG/pdf/Rapport_Mission_Fourgous_2_V2.pdf

¹³ Пак там.

неприспособимост, т.е. инкорпориране, но и трансформиране, обновяване на наследените знания и опит.

От друга страна, тъй като в бъдеще на младия човек ще му се налага да сменя своята професия до десет пъти в живота си, продължава докладът, то училището днес, би следвало да формира умения както как да се учи, така и как бързо да се отучва, да се забравя наученото. На бъдещия работник, оказва се, ще му бъдат отнети всички шансове да се превърне в някой, който познава и обича това, което прави, воден от един недокрай изчислим интерес. Мислен по аналогия на стоката като бързоизхвърляем от пазара на труда предмет, трудещият се би следвало да е изпразнен от знания, памет, идентичност, да е сведен до временен изпълнител на определени задачи, да бъде проектиран като един интелигентен автомат/предмет/отпадък, снабден с опции за многократно саморециклиране, перфидно наричани учене през целия живот.

И ако тук съсредоточихме вниманието си най-вече върху негативните, тревожни актуални процеси и тенденции, то е защото сме убедени, че светът и тези новодошли, каквито са децата и младите хора, се нуждаят не от перманентен видеоконтрол, моделиране на поведения или от нов публичен мениджмънт, а от грижа, и че образованието е мястото, както ни казва Хана Арендт,¹⁴ в което решаваме, дали обичаме достатъчно този свят, че да поемем отговорността за него, да го препредадем на новодошлите, но не за да ги индоктринираме или да ги учим как да живеят, а за да ги подготвим да го спасят от разрухата, на която иначе е обречен. С образованието ние решаваме, подчертава Хана Арендт, и дали обичаме достатъчно тези новодошли, каквито са децата и младите хора, така че да не ги отхвърлим от този винаги по-стар от тях свят, да не ги оставим сами на себе си, а да ги подготвим за това да предприемат нещо ново, нещо, което не сме били предвидили отнапред за тях, т.е. да направим възможно спасителното обновление на общия ни свят.

---

¹⁴ Hannah Arendt, *La crise de la culture*, trad. Patrick Lévy et al. Paris: Gallimard, 1972, 250-252.

Използвана литература:

Бадиу, Ален. *Етика. Опит върху съзнанието за Зло*, прев. Любен Каравелов. София: Литавра, 2004.

Лиотар, Жан-Франсоа. *Нечовешкото. Беседи за времето*, прев. Росица Пиронска и др. София: Сонм, 1999.

Arendt, Hannah. *La crise de la culture*, trad. Patrick Lévy et al. Paris: Gallimard, 1972.

Chamayou, Grégoire. *Théorie du drone*, Paris: La Fabrique, 2013.

<http://philosophie.ens.fr/IMG/CHAMAYOU%20JEUDIS%20HPS%202012%202013%20S2.pdf>

Rouvroy, Antoinette et Thomas Berns. “Gouvernementalité algorithmique et perspectives d’émantipation”, *La Découverte | Réseaux* 177 (2013/1) 163–196.

Drones. Un ancien "pilote" américain raconte, [Der Spiegel - Hambourg](http://www.courrierinternational.com/article/2013/01/03/un-ancien-pilote-americain-raconte), 31/10/2013.
<http://www.courrierinternational.com/article/2013/01/03/un-ancien-pilote-americain-raconte>

Drohnenpiloten erheben Vorwürfe gegen Obama, Uhr Quelle: *ZEIT ONLINE*, 19. November 2015. <http://www.zeit.de/politik/ausland/2015-11/drohnen-piloten-offener-brief-obama>